

László Heka*
Ildikó Szondi Hekáné**
Zsófia Patyi***

Prethodno znanstveno priopćenje
UDK 347.96-057.875(497.5:439)
378.4:34(497.5:439)
DOI: <https://doi.org/10.25234/pv/19003>
Rad primljen: 5. ožujka 2021.
Rad prihvaćen: 29. studenog 2021.

STAVOVI MAĐARSKIH I HRVATSKIH STUDENATA O PRAVNOJ PROFESIJI I MOTIVI UPISA NA STUDIJ PRAVA

Sažetak: *Hrvatska i Mađarska su 816 godina činile državnu zajednicu dijeleći ne samo zajedničku kulturu, nasljeđe i civilizacijske dosege, nego i pravni poredak. U okviru istoga je i sustav obrazovanja bio identičan u dvije zemlje sve do Hrvatsko-ugarske nagodbe (zak. članak 1. i 1868. godine Hrvatskog sabora i zak. članak 1868: XXX. Ugarskog sabora). Otada je Hrvatska imala punu autonomiju u pitanju obrazovanja, pa tako i glede studija prava. U proteklih 150 godina hrvatski prosvjetni sustav razvijao se samostalno i odvojeno od mađarskoga. Nastankom Kraljevine SHS (od 1929. Kraljevine Jugoslavije) rascjep u vezi s visokoškolskim obrazovanjem postao je još veći. Poslije Drugoga svjetskoga rata obje zemlje našle su se pred sličnim izazovima (jednopartijski sustav, komunistička ideologija) pa je i visoko školstvo bilo izloženo istim iskušenjima. S obzirom na to da su obje zemlje članice Europske unije s europskim normativima usklađenim pravnim sustavima, jamačno je opravdano provesti komparativnu analizu stavova mađarskih i hrvatskih studenata o pravnoj profesiji i motivima za upis na studij prava. U prigodi 150. obljetnice Hrvatsko-ugarske nagodbe proveli smo empirijsko istraživanje u Mađarskoj i Hrvatskoj o motivaciji studenata prava za upisa na taj studij, o društvenom okruženju iz kojega dolaze, imovinskom statusu obitelji, stručnoj spremi njihovih roditelja, o njihovim stavovima o pravničkoj profesiji i budućoj karijeri. Rezultati pokazuju veliku sličnost u odgovorima hrvatskih i mađarskih studenata.*

Ključne riječi: *studij prava, stavovi mađarskih i hrvatskih studenata o pravnoj profesiji, motivi upisa na studij prava, stavovi o pravničkom zvanju, komparativna analiza*

* Dr. habil. László Heka, izvanredni profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Szegedu, Bocskai út 10-12, 6721 Szeged, Mađarska. E-adresa: heka@juris.u-szeged.hu. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8561-2628>.

** Dr. sc. Ildikó Szondi Hekáné, izvanredna profesorica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Szegedu, Bocskai út 10-12, 6721 Szeged, Mađarska. E-adresa: szondi@juris.u-szeged.hu. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2486-8528>.

*** Dr. sc. Zsófia Patyi, mlada predavačica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Szegedu, Bocskai út 10-12, 6721 Szeged, Mađarska. E-adresa: drpatyizsofia@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0541-2376>.

UVOD

Institut za poredbeno pravo i pravnu teoriju Pravnog fakulteta Sveučilišta u Szegedu u suradnji s kolegama s Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta proveo je 2017. i 2018. godine u Mađarskoj istraživanje o društvenom okruženju studenata prava, njihovoj motivaciji, samoprojekciji (slici koju imaju o sebi), uspješnosti studiranja i planiranja te motiva za odabir buduće karijere. Upitnik koji je sastavljen za tu prigodu, dijelom smo prilagodili hrvatskim prilikama, a zatim je 2019. godine provedeno istraživanje u Hrvatskoj.¹

Ovo poredbeno istraživanje provedeno je u prigodi 150. godišnjice Hrvatsko-ugarske nagodbe (2018.), imajući u vidu da su dvije države od 1102. do 1918. činile državnu zajednicu u kojoj je obrazovni sustav do Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868.) bio zajednički. Otada se hrvatski prosvjetni sustav odvijao samostalno i odvojeno od mađarskoga u okviru Austro-Ugarske Monarhije, a zatim je bio dijelom Kraljevine SHS (od 1929. Kraljevine Jugoslavije) i socijalističke Jugoslavije. Tijekom tranzicije i osamostaljenja Hrvatske, ulaska u euroatlantske integracije i Europsku uniju visoko školstvo je usklađeno s europskim normativima, pa je stoga opravdano provesti komparativnu analizu studija prava u dvjema susjednim zemljama. Ovaj rad nastao je na predlošku analize mađarskoga istraživanja koju su proveli Attila Badó, János Lőrinczi i Zsófia Patyi.²

1. ISTRAŽIVANJA O PREFERENCIJAMA STUDENATA PRAVA

Istraživanja u vezi selekcije, motivacije i socijalizacije studenata prava provode se već desetljećima, te o tim temama postoji obimna stručna literatura.³ Empirijska istraživanja o motivima za upis studija prava postoje u brojnim pravnim sustavima, pa je moguća i njihova usporedba u međunarodnim okvirima.⁴ Najveći broj istraživanja i znanstvenih radova nastao je u SAD-u, gdje je u okvirima visokoškolskog obrazovanja usmjerenog na konkurentnost čest

1 U tomu su najveći obol dali kolege profesori Goran Livazović s osječkoga i Marko Mrakovčić s riječkoga sveučilišta kojima se i ovom prigodom zahvaljujemo.

2 Attila Badó, János Lőrinczi i Zsófia Patyi, 'A magyar joghallgatók motivációi, céljai egy empirikus vizsgálat alapján' (2018) 8(2) FORVM Acta Juridica et Politica 35.

3 Vidi inter alia: GJ Rathjen, 'The Impact of Legal Education on the Beliefs, Attitudes and Values of Law Students' (1976) 44(1) Tennessee Law Review 85; Maria Nicolae, 'Legal education, legal practice and ethics' (2015) 25(1) Legal Education Review 237; Wendy Larcombe, Ian Malkin i Pip Nicholson, 'Law students' motivations, expectations and levels of psychological distress: Evidence of connections' (2012) 22(1) Legal Education Review 71; Molly Townes O'Brien, Stephen Tang i Kath Hall, 'Changing our Thinking: Empirical Research on Law Student Wellbeing, Thinking Styles and the Law Curriculum' (2011) 21(9) Legal Education Review 149 <<http://www5.austlii.edu.au/au/journals/LegEdRev/2011/9.html>> pristupljeno 6. travnja 2022; Penelope Watson, 'Leading Change in Legal Education: Interesting Ideas for Interesting Times' (2012) 22(1) Legal Education Review 199 <<http://classic.austlii.edu.au/au/journals/LegEdRev/2012/9.html>> pristupljeno 6. travnja 2022; Molly Townes O'Brien, 'Connecting Law Student Wellbeing to Social Justice, Problem-solving and Human Emotions' (2014) 14(1) QUT Law Review Volume 52; Rachel Field, James Duffy i Collin James, *Promoting Law Student and Lawyer Well-Being in Australia and Beyond* (Routledge 2016); Leon Wolff i Maria Nicolae, *The first-year law experience: a new beginning* (Ultimo, N.S.W. Halstead Press 2014) 8–18.

4 Susan Stuart i Ruth Vance, 'Bringing a Knife to the Gunfight: The Academically Underprepared Law Student & Legal Education Reform' (2013) 48(1) Valparaiso University Law Review 40; Rebecca Flanagan, 'The Kids Aren't Alright: Rethinking the Law Student Skills Deficit' (2015) 1 Brigham Young University Education and Law Journal <<https://digitalcommons.law.byu.edu/elj/vol2015/iss1/5>> pristupljeno 6. travnja 2022; Balázs Fekete i Róbert Péter, 'Magyar jogi attitűdök tipizálása nemzetközi kontextusban' (2017) 6 MTA Law Working Papers.

slučaj da pojedina istraživanja među ostalim imaju za cilj i institucionalnu regrutaciju.⁵ Na temelju analize znanstvenih radova uočljivo je da je porastao broj pravnosocioloških istraživanja obrazovanja na pravnim fakultetima.⁶ U vrijeme socijalizma je u istočnoeuropskim državama naglasak u istraživanjima stavljan na analizu pravničke struke u cjelini, dok danas prevladava ispitivanje društvene pozadine studenata prava, njihovih motiva za upis studija prava, odabira buduće karijere, odnosno njihova poznavanja pravne znanosti.⁷ U Mađarskoj je Mihály Fónai 2010. proveo obimno istraživanje i analizu o regrutaciji studenata prava, o njihovu izboru zvanja, obiteljskoj situaciji, o projekciji koju imaju o svom budućem zvanju i zanimanju, odnosno o profesionalnoj orijentaciji i karijeri.⁸ Prema rezultatima toga istraživanja studenti su se već tokom osnovnog školovanja ili u srednjoj školi odlučili za studij prava te su izrazili velika očekivanja prema sebi samima i profesionalnoj karijeri koju su zacrtali kao cilj. Većina ispitanih studenata potjecala je iz dobro situiranih obitelji, među njima je bio visok postotak djevojaka, a uočljivo je da su se uglavnom opredijelili za studij na jednome od budimpeštanskih pravnih fakulteta. Dakako, velika većina njih izrazila je želju da se poslije završetka studija stalno nastani i zaposli u glavnom gradu. U Mađarskoj je diskrepancija između prijestolnice i ostalih gradova vrlo izražena, pa se i u svakodnevnom govoru izražava da postoji glavni grad i „provincija”. Dakle, sve što je izvan Budimpešte je provincija. Tako su i svi fakulteti izvan glavnoga grada „provincijski”. S obzirom na to da je to već ustaljena praksa, kao takva je općeprihvaćena: iznenađenje predstavlja samo ljudima koji se dosele u Mađarsku.

U posljednjih desetak godina u Mađarskoj je došlo do promjena u visokoškolskom obrazovanju, studiju prava (do promjene u načina financiranja studija), do uvođenja novog Temelnog zakona (Ustava) i brojnih drugih zakonskih akata koji su utjecali na motivaciju studenata te na njihovu predodžbu o mjestu i ulozi pravnika u društvu. Slijedom toga pokazalo se opravdanim provesti novo istraživanje o vrijednosnim sudovima studenata prava.⁹ Slično istraživanje u Hrvatskoj je proveo Marko Mrakovčić te je u radu pod naslovom *Vrijednosni motivi upisa na pravni fakultet i studentska percepcija pravne profesije* objavio analizu dobivenih rezultata. On je među vrijednosnim motivima za upis na pravni fakultet istraživao tri skupine motiva. S jedne strane društveni aktivizam, altruizam, osjećaj za društvenu pravdu, s druge strane važnost izgradnje karijere, profesionalnoga, intelektualnoga i obrazovnoga razvoja, a s treće strane motive vezane uz ostvarivanje višega materijalnoga i društvenoga statusa.¹⁰

5 Attila Badó i drugi 'Összehasonlító motivációs vizsgálat a szegedi joghallgatók körében' (2017) 11 MTA Law Working Papers Budapest <<https://jog.tk.hu/mtalwp/osszehasonlito-motivacios-vizsgalat-a-szegedi-joghallgatok-koreben>> pristupljeno 6. travnja 2022; Attila Badó i Tamás Nagy 'Attitűd vizsgálatok az amerikai joghallgatók körében' (2000) (3) Jogelméleti Szemle.

6 Zsolt Nagy, *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései* (Pólay Elemér Alapítvány 2007).

7 György Gajdusчек, 'Empirikus jogtudat kutatás Magyarországon 1990 után' (2016) 12 MTA Law Working Papers; H I Szilágyi, *A jogtudat-kutatások elméleti kérdései*, (2016) 12 MTA Law Working Papers.

8 Mihály Fónai, 'A jogi-és igazgatási képzési területen végzetek elhelyezkedésének presztízs-szemponjtjai' u: Orsolya Garai et al. (eds), *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások* (Budapest, 2010) 227–244; László Kelemen, *Joghallgatók a jogról* (Sprinter Kiadó 2009); Mihály Fónai i drugi 'A joghallgatók rekrutációja és professzió-képének néhány eleme' (2014) 4(2) Pro Futuro 11; Mihály Fónai, *Joghallgatók – Honnan jönnek és hová tartanak?* (Debreceni Egyetem ÁJK 2014).

9 Mihály Fónai, 'A jogászok szociológiai jellemzői: létszám, foglalkozás, kor és nem szerint' u: András Jakab i György Gajdusчек (eds) *A magyar jogrendszer állapota* (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont 2016) 940–941.

10 Marko Mrakovčić, *Vrijednosni motivi upisa na pravni fakultet i studentska percepcija pravne profesije*. (2018) 1(1-2) Odgojno-obrazovne teme 49–76, 55.

1.1. POVIJESNI PREGLED PRAVNOG STUDIJA U HRVATSKOJ I MAĐARSKOJ

U Mađarskoj je institucionalna nastava prava počela već u srednjem vijeku. Isprva je bila čvrsto isprepletena s Crkvom, samostanima i teološkim studijem. Prve fakultete u Budimu, Požunu, Pečuhu i Košicama utemeljila je Katolička crkva, pa je u njima naglasak stavljen na kanonsko pravo, dok je svjetovno pravo zapostavljeno. Kada je u Trnavi ostrogonski nadbiskup kardinal Péter Pázmány 1635. osnovao sveučilište, u njemu se odvijao samo studij teologije i mudroslovlja, a tek je 1667. njima pridružen i pravni fakultet s katedrama za kanonsko, rimsko i nacionalno pravo. Poslije ukidanja isusovačkoga reda sveučilište je 1777. odlukom kraljice i carice Marije Terezije premješteno u Budim, a za vrijeme Josipa II. u Peštu. Od 1769. nosi naziv Kraljevsko mađarsko sveučilište (*Királyi Magyar Tudományegyetem*) i najstarija je te najznačajnija mađarska visokoškolska ustanova.¹¹

S obzirom na to da su navedene obrazovne ustanove bile katoličke, protestanti su (mahom iz Sedmogradske ili Erdelja) odlazili studirati u inozemstvo. Takvo stanje je potrajalo do 1733. kada je u tadašnjemu Kolozsváru (današnja Cluj Napoca u Rumunjskoj) osnovana prva protestantska obrazovna ustanova za studij prava.¹² U istomu je gradu 1774. ustrojena viša škola za studij mudroslovlja, medicine i prava, a 1872. je tu utemeljeno i Kraljevsko mađarsko sveučilište Franje Josipa (Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem) s četiri fakulteta (za pravne i državne znanosti, medicinu, mudroslovlje te za prirodne znanosti). Kada je profesorski zbor nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije u svibnju 1919. odbio ultimatum rumunjskih vlasti da prisegnu vjernost rumunjskom kralju, sveučilište je ugašeno. Sjedište je premješteno u Szeged te neki ovdašnje sveučilište smatraju pravnim sljednikom spomenute visokoškolske ustanove.¹³

Glede pravnoga obrazovanja u Mađarskoj bitan je poznati Ratio Educationis iz 1777. godine, kojim je kraljica i carica Marija Terezija predvidjela ustrojavanje pravnih akademija (liceja, *lyceum*). U Ugarskoj je ustrojeno njih deset (u Egeru, Požunu, Prešovu, Košicama, Kecskemétu, Velikom Varadinu, Pečuhu, Debrecenu, Sárospataku i Máramarosszigetu).¹⁴ Licej u Košicama bio je državni, dok su se od studentskih školarina održavali oni u Velikom Varadinu i Požunu, akademija u Egeru bila je nadbiskupska, a ona u Pečuhu biskupska (dakle, obje katoličke), Evangelička crkva je uzdržavala ustanovu u Prešovu, a preostala četiri liceja bila su protestantska (u Debrecenu, Máramarosszigetu, Kecskemétu i Sárospataku).

Do reforme pravnih obrazovnih ustanova došlo je zakonom od 19. svibnja 1874. kada su dotadašnje pravne akademije preustrojene u pravne fakultete, točnije u fakultete za studij pra-

11 Nakon Prvoga svjetskoga rata preimenovano je u Mađarsko kraljevsko sveučilište Pétera Pázmánya, a 1950. zbog ideoloških razloga u Sveučilište Eötvösa Loránda (Eötvös Loránd Tudományegyetem, skraćeno: *ELTE*). Teološki studij je naslijedilo Katoličko sveučilište Pétera Pázmánya (Pázmány Péter Katolikus Egyetem).

12 Márkus, Dezső (eds): *Magyar Jogi Lexikon*. (IV. kötet. Budapest 1903) 458.

13 Oko toga postoje stanoviti prijevori. Naime, sveučilište je u Szegedu djelovalo od 1921. do 1940., kada se povratkom mađarske vlasti u Erdelj veći dio profesora vratilo u svoj grad, a ustanova u Szegedu je preimenovana u Sveučilište Miklósa Horthyja (*Horthy Miklós Tudományegyetem*): to ime je nosilo do 1945. Prvi rektor ovoga (načelno novoga) Sveučilišta bio je nobelovac Albert Szent-Györgyi. Sveučilište u Cluj Napoci su rumunjske vlasti ukinule 1945., kada su u istomu gradu utemeljili *universitas* na mađarskomu jeziku pod nazivom *Bolyai Tudományegyetem*. Ova ustanova je 1959. fuzionirana s rumunjskim Sveučilištem *Victor Babeş* i otada djeluje pod nazivom *Babeş-Bolyai Tudományegyetem*. Vidi Máté Pétervári, 'Ereky István élete és munkássága, tekintettel a 19. század második felében történt közgazgatási reformokra' (2014) 3 *Jogtörténeti Szemle* 29.

14 Márkus, Dezső (n 12) 436.

va i države, kako se pravni fakulteti u Mađarskoj i danas nazivaju. Na pravnim fakultetima je postojalo osam katedri: I. za Rimsko pravo II. za Filozofiju prava i Kazneno pravo, III. za Nacionalnu privredu i Financije, IV. za Ugarsko i austrijsko privatno pravo, V. za Sudbeni i izvan-sudbeni parnični postupak, mjenice i trgovinsko pravo, VI. za Statistiku i Ugarsko upravno pravo, VII. za Pravnu povijest i Crkveno pravo, VIII. za Politiku, ugarsko javno pravo te Uvod u pravnu i državnu znanost.¹⁵

U Hrvatskoj je samo dvije godine nakon ustrojavanja sveučilišta u Koložsváru osnovano Zagrebačko sveučilište Franje Josipa I. Ono je nastalo na temeljima Isusovačkoga kolegija osnovanoga 1607. godine (od 1669. *Neoacademia Zagradiensis*, od 1776. *Regia Scientiarum Academica*). Imalo je tri fakulteta (za teologiju, mudroslovlje i pravo), kojima je kasnije priključen i medicinski fakultet.¹⁶ Zagrebačko sveučilište, a napose pravni (pravoslovni) fakultet u biti su djelovali prema uzoru na austrijske pravne fakultete, od kojih su se razlikovali po tomu što su prvi državni ispit iz pravnih znanosti (koji se u Austriji polagao na kraju V. semestra) 1894. godine razdijelili na dva dijela. Tako se na kraju svake nastavne godine polagao jedan državni ispit.

Na Fakultetu su nastavili predavati predmete: zajedničko *Ugarsko-hrvatsko pravo* (postojala je i katedra sličnoga naziva), *Jus publicum croatico-hungaricum*, *jus administrationis croatico-hungaricum* te *jus civile croatico-hungaricum* i *Statistica monarchiae austro-hungaricae*. Osim toga, u sklopu Katedre za privatno pravo sve do 1945. godine podučavao se i predmet *Privatno pravo Tripartita*.¹⁷

Glede obrazovanja pravnika značajnu promjenu donijela je Hrvatsko-ugarska nagodba, koja je u djelokrug potpune autonomije Trojedne kraljevine povjerila poslove „zakonarstva i uprave u svih poslovah nutarnjih, bogoštovja, nastave i pravosuđa amo računajući sudbenost u svih molbah, izim sudbenosti glede pomorskoga prava” (§ 48.).¹⁸ Time je prosvjeta potpala pod isključivu nadležnost Zemaljske vlade i Hrvatskog sabora. *Sveučilišni zakon od 5. siječnja 1874. i provedbena naredba br. 8189. o državnim ispitima od 1. srpnja 1895.* propisivali su da se prvi državni ispit iz Pravne povijesti ima polagati na završetku II. semestra (ili početkom narednog semestra). Predmeti na tom ispitu bili su: Povijest i institucije rimskog prava s parničnim postupkom, Povijest slavenskih i germanskih prava, Glavna načela hrvatsko-ugarskoga privatnog prava. Na kraju četvrtog semestra (ili početkom petoga) slijedio je drugi državni

15 Ibid 437.

16 Isusovci su 1632. ustrojili Bogoslovnu akademiju, od 1662. je postojao i Studij filozofije, doduše ne kao samostalan fakultet, nego u sklopu poduka iz temelja Mudroslovlja, Logike i Metafizike, odnosno Fizike.

17 Visokoškolska nastava vezana uz osamstoljetnu državnopravnu povijest odvijala se i na hrvatskim te mađarskim filozofskim fakultetima. Na zagrebačkom Sveučilištu je 1874. ustrojen posebna katedra za predmet Hrvatska povijest s posebnim osvrtnom na povijest Austrije i Ugarske, a zatim je 1880. osnovan i Lektorat za mađarski jezik, koji je dvanaest godina kasnije prerastao u Katedru za mađarski jezik. Nastankom Kraljevine SHS nestale su i ove obrazovne jedinice, kao i predmeti koju su se na njima predavali. U Mađarskoj je pak, na budimpeštanskom Filozofskom fakultetu 1894. godine utemeljena Katedra za hrvatski jezik i književnost koja je djelovala do 1938.

18 O tomu vidi: Dalibor Čepulo, 'Hrvatsko-ugarska nagodba i reforme institucija vlasti u Hrvatskom saboru 1868–1871' (2001) 1 Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, Supplement 117–148; Ladislav Heka, 'Hrvatsko-ugarska nagodba u zrcalu tiska' (2007) 28(2) Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 931; Ladislav Heka, 'Hrvatsko-ugarski odnosi od srednjega vijeka do Nagodbe iz 1868. s posebnim osvrtom na pitanje Slavonije' (2008) 8(1) *Scrinia Slavonica* 152–173; Mirjana Gross i Agneza Szabo, *Prema hrvatskom građanskom društvu* (Globus 1992); Mirjana Gross, 'Mađarska vlada i hrvatska autonomija u prvim godinama nakon Nagodbe' (1985) 38 *Historijski zbornik* 1–29; Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske* (knj. I. August Cesarec 1989); Jaroslav Šidak i drugi, *Povijest hrvatskog naroda 1860–1914*. (Školska knjiga 1968); Dalibor Čepulo, 'Entwicklung der Regierungsinstitutionen des Königreiches Kroatien und Slawonien (1868–1918)' u: Gábor Máthé i Barna Mezey (eds) *Kroatisch-ungarische öffentlich-rechtliche Verhältnisse zur Zeit der Doppelmonarchie* (Eötvös University Press 2015) 31–103; Gergely Gosztonyi, 'Die Lage des Königreichs Kroatien und Slawonien nach den Ausgleichen' u: Gábor Máthé i Barna Mezey (eds) *Kroatisch-ungarische öffentlich-rechtliche Verhältnisse zur Zeit der Doppelmonarchie* (Eötvös University Press 2015) 249–263.

ispit iz pravne povijesti na kojemu su predmeti bili: Pandekte rimskoga prava, Crkveno pravo Katoličke i Pravoslavne crkve. Pravnici koji su se kanili zaposliti kao odvjetnici, javni bilježnici ili su željeli raditi u upravi morali su položiti još dva državna ispita iz teorijskih pravnih i državnopravnih predmeta. Pravni predmeti su bili: Austrijsko građansko pravo, Trgovačko i mjenično pravo, Građanski parnični i izvanparnični postupak te materijalno i formalno kazneno pravo, a državnopravni predmeti: Opće državno pravo i ugarsko-hrvatsko javno pravo, Međunarodno pravo, Nacionalno gospodarstvo, Financijsko pravo i Upravno pravo.¹⁹

Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije visokoškolska obrazovanja u Hrvatskoj i Mađarskoj krenula su zasebnim putem. To je potrajalo do konca Drugoga svjetskoga rata kada su oba obrazovna sustava opet počela međusobno nalikovati „zahvaljujući” ideologiziranom komunističkom modelu školstva. U tomu razdoblju je prvi put u Hrvatskoj studij prava izmješten i izvan Zagreba, pa su osnovani pravni fakulteti u tri regionalna centra: u Rijeci 1973., u Splitu 1974. i u Osijeku 1975. godine (prije toga se od 1973. odvijao Pravni studij u okviru tada osnovanoga osječkoga Ekonomskog fakulteta).

U Mađarskoj funkcionira osam pravnih fakulteta na isto toliko sveučilišta: Od toga su tri u Budimpešti: (*Eötvös Lóránt Tudományegyetem*, *Pázmány Péter Katolikus Egyetem*, *Károli Gáspár Református Egyetem*), a ostali u najvećim gradovima: *Debreceni Egyetem*, *Szegedi Tudományegyetem*, *Miskolci Egyetem*, *Pécsi Tudományegyetem*, *Széchenyi István Egyetem Győr*.

1.2. METODOLOGIJA

a) Ciljevi i istraživačka pitanja

Cilj istraživanja bio je utvrditi stavove o motivaciji studenata za upis na studij prava, kao i stavove ispitanika o društvenom položaju pravne profesije i funkcioniranju pravnog sustava. Problemi istraživanja usmjereni su na motive studenata za odabir pravničkog poziva, zatim njihova očekivanja od buduće karijere, kao i procjenu društvenog položaja pravnika u odnosu na druge fakultetski obrazovane intelektualce (liječnike, inženjere, ekonomiste i srednjoškolske profesore), odnosno kako vide društveni status pojedinih zanimanja unutar pravničke struke (sudaca, državnih odvjetnika, odvjetnika, pravnika u tvrtki odnosno u upravi te javnih bilježnika). Na osnovi deskriptivne analize pokušalo se usporediti kako ispitanici iz Mađarske i Hrvatske procjenjuju utjecaj koji na izbor pravničkoga zvanja imaju interes za pravo, mogućnost uspona na društvenoj ljestvici, utjecaj roditelja ili neki drugi izvanjski čimbenik. Provedena je i analizira obiteljskog okruženja iz kojega dolaze studenti prava, njihove materijalne mogućnosti i uvjeti stanovanja. Istraživanje je za cilj imalo i saznati stupanj znanja koji su studenti usvojili i njihova razmišljanja o pojedinim pitanjima (zbog toga su u istraživanje uključeni i studenti četvrte godine), ali se zbog obujma rada time ovdje ne bavimo.

b) Ispitanici

Anketno istraživanje je provedeno u Republici Mađarskoj i Republici Hrvatskoj tijekom 2017., 2018. i 2019. godine primjenom istovrsnog pisanog upitnika. U Mađarskoj je prove-

deno 2017. i 2018. godine među studentima prve i četvrte godine na svih osam mađarskih pravnih fakulteta,²⁰ na uzorku od 1150 studenata ($N_{1.god.}=679$, 59%; $N_{4.god.}=379$, 33%), dok se 92 (8%) studenata nije izjasnilo o godini studija. U Hrvatskoj je istraživanje provedeno 2019. na pravnim fakultetima u Zagrebu, Rijeci, Splitu i Osijeku među 188 studenata prve i četvrte godine ($N_{1.god.}=87$, 60%; $N_{2.god.}=60$, 33,1%), primjenom *online* upitnika prevedenog s mađarskog jezika na hrvatski jezik, uz prilagodbe specifičnostima hrvatskog društva i obrazovnog sustava. Od 145 studenata koji su odgovorili na pitanja, deset ispitanika nije se izjasnilo o godini studija. U najvećem su broju odgovorili riječki i zagrebački studenti, njih po 49 (35,5-35,5%). Slijede studenti osječkoga Pravnog fakulteta, njih 39 (28,3%), odnosno devet (6,5%) studenata sa splitskoga Sveučilišta.

c) Mjerni instrumenti

Anketni upitnik sadržavao je 83 pitanja podijeljenih u četiri velika dijela. Pitanja su sastavljena na mjernim skalama procjene koje su sadržavale alternativni izbor, višestruki izbor, procjenu skale od 0 do 10 i esejska otvorena pitanja na koja su ispitanici slobodno odgovarali. Prvi dio upitnika sadržavao je „Skalu pitanja o motivaciji za upis na studij” prava s 13 čestica: (1. *Kada ste odlučili upisati se na pravni fakultet?*; 2. *Jeste li osim pravničkog poziva imali želju studirati nešto drugo?*; 3. *Koji drugi poziv vas je ozbiljnije privlačio?*; 4. *Koji su vam predmeti bili omiljeni u srednjoj školi?*; 5. *Koji je bio vaš prosjek ocjena u srednjoj školi?*; 6. *Koji su bili odlučujući čimbenici zbog kojih ste se odlučili za pravnički poziv?...*).

Drugi dio upitnika sadržavao je „Skalu pitanja o stavovima ispitanika vezanih uz društveni položaj pravničke profesije” sa 16 čestica (1. *Molimo, klasificirajte sljedeća zanimanja na temelju njihove plaćenosti i financijske valorizacije*; 2. *Molimo vas da navedena zanimanja rangirate na temelju mogućnosti zapošljavanja nakon stjecanja diplome*; 3. *Molimo, procijenite položaj pravničke profesije u usporedbi s drugim intelektualnim pozivima*; 4. *Rangirajte sljedeća pravnička zvanja prema njihovu društvenom prestižu: sudac, državni odvjetnik, odvjetnik, pravnik u poduzeću, pravnik zaposlen u javnoj ili državnoj upravi, javni bilježnik*; 5. *Molimo, rangirajte ista zanimanja na temelju njihovih plaća i prihoda...*).

Treći dio upitnika sadržavao je „Skalu pitanja o poznavanju pravnog sustava” s 40 čestica (1. *Što mislite bi li se se dolje navedene tipove sporova moglo na učinkovitiji način riješiti alternativnim metodama (medijacija, izborna sudovanje, mirovni postupak), nego tradicionalnim sudskim putem?*; 2. *Što mislite koje od navedenih odredbi sadrži Ustav?*; 3. *Na koji od sljedećih načina se provodi izbor predsjednika Vlade Republike Hrvatske?*; 4. *Na koji od sljedećih načina se provodi izbor predsjednika Ustavnog suda Republike Hrvatske?*; 5. *Koju granu vlasti utjelovljuje Vlada?*; 6. *Što je zadaća Državnog sudbenog vijeća?...*).

Četvrti dio anketnog upitnika sadržavao je „Skalu pitanja o sociodemografskim podacima” ispitanika s 11 čestica (1. *Dob*; 2. *Spol*; 3. *Studentski status*; 4. *Godina studija*; 5. *Financiranje studija*; 6. *Materijalni status*; 7. *Mjesto stanovanja*; 8. *Radni status*; 9. *Naobrazba oca*; 10. *Naobrazba majke*; 11. *Pravna profesija srodnika*).

20 Autori koji su 2017. i 2018. proveli istraživanje: Attila Badó, János Lőrinczi i Zsófia Patyi, Sveučilište u Szegedu, Republika Mađarska.

d) Postupak prikupljanja i analiza podataka

Istraživanje je provedeno 2019. godine. *online* anketnim upitnikom preko Google docs platforme. Suradnicima i profesorima s pravnih fakulteta u Zagrebu, Rijeci, Splitu i Osijeku upućena je pisana molba za pomoć u provedbi istraživanja tijekom redovitih nastavnih susreta. Ispitanicima je zajamčena anonimnost i mogućnost odustajanja od sudjelovanja u istraživanju, a studenti su organizirani u zasebne grupe koje je nadzirao i u ispunjavanju upitnika pomagao profesor s pojedinog fakulteta. Podatci su nakon unosa u bazu podataka obrađeni programom za statističku obradu podataka SPSS v.20, postupcima deskriptivne statistike s prikazanim srednjim vrijednostima i postotnim udjelima. Rezultati deskriptivne analize prikazani su u tablicama i grafovima za hrvatski i mađarski uzorak.

1.3. REZULTATI

1.3.1. Obiteljsko okruženje

1.3.1.1. Školska sprema roditelja

Roditelji hrvatskih i mađarskih studenata prava većinom su visokoškolorani ljudi s diplomama. Podatci do kojih smo došli dosta su slični. Očevi samo 15,1% mađarskih i 18,6% hrvatskih studenata nemaju položenu maturu, kao ni majke 9,9% mađarskih i 17,3% hrvatskih ispitanika. Maturu imaju očevi 36,2% mađarskih i 35,7% hrvatskih studenata, kao i majke 34,8% mađarskih i 36,0% hrvatskih studenata. Gotovo polovica njihovih roditelja (očeva i majki) je diplomiralo. U Mađarskoj 48,6% očeva i čak 55,3% majki ima diplomu, a u Hrvatskoj je to slučaj s 45,7% očeva i 46,7% majki. Iz istraživanja proizlazi da su majke školovanije od očeva. U Mađarskoj ima 6,7% više majki s diplomama od očeva, dok je u Hrvatskoj taj omjer samo jedan posto u korist žena.

1.3.1.2. Financijsko stanje roditelja

U vezi s financijskim stanjem roditelja može se reći da su oni uglavnom pripadnici srednjega i višega srednjega sloja. Financijske teškoće ima 2,5% mađarskih i 7,9% hrvatskih kućanstava, dok na granici oskudice živi 10,3% mađarskih i 8,6% hrvatskih obitelji. Velika većina studenata (87,2% Mađara i 83,5% Hrvata) živi u dobro situiranim obiteljima. Od toga postotka se 37,1% Mađara izjasnilo da živi bezbrižno, dok je taj postotak kod Hrvata samo 14,4%.

Tablica 1 Procjena financijske situacije obitelji

Tvrdnja	Mađari	Hrvati
	%	%
živi u oskudici	0,5	0,7
ima financijske probleme iz mjeseca u mjesec	2,0	7,2
preživljava uz manja odricanja	10,3	8,6
raspodjelom sredstava dobro živi	50,1	69,1
bezbrižno živi	37,1	14,4

1.3.2. Stanovanje

Razlike između hrvatskih i mađarskih ispitanika kad je riječ o stanovanju vidljive su u broju onih među njima koji žive kod roditelja, odnosno onih koji studiraju živeći u podstanarstvu. Gotovo polovica (46,5%) mađarskih i više od trećine (35,0%) hrvatskih studenata prava tijekom studija živi kod roditelja, dok u podstanarstvu živi 25,4% Mađara i 37,2% Hrvata. To znači da je kod Hrvata nešto više studenata podstanara, nego onih koji žive kod roditelja, dok je kod susjeda s druge strane Drave čak 21,1% više onih koji žive s roditeljima, od onih koji se odlučuju za podstanarstvo. Uočljivo je kako mađarski studenti podstanari češće uzimaju u najam sobe (11,4%), nego Hrvati (6,5%). Mađari rijetko unajmljuju stanove (14,%), za razliku od Hrvata (30,7%), dok u drugim vidovima stanovanja nema većih odstupanja. Vlastiti stan ima podjednak broj (13,8%) Mađara i (12,4%) Hrvata, kao što je sličan i broj onih koji žive u studentskim domovima (9,5% Mađara i 8,8% Hrvata).

1.3.3. Financiranje troškova studija

Troškove studija studenti u obje države snose na sličan način. Oni većinom padaju na teret roditelja (61,5% mađarskih i 57,7% hrvatskih) jer, naime, 54,1% mađarskih i 52,5% hrvatskih studenata nemaju vlastiti izvor prihoda. U stalnom radnom odnosu (s punim i skraćanim radnim vremenom) nalazi se 17,2% mađarskih te 15,1% hrvatskih studenata prava, dok obavljanjem privremenih poslova dijelom financira svoj studij 28,7% Mađara i trećina (32,4%) Hrvata.

Tablica 2 Radite li uz studij, imate li vlastiti izvor prihoda?

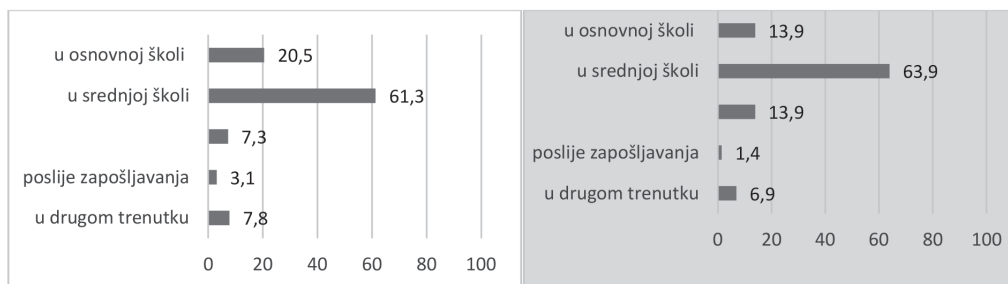
Tvrdnja	Mađari	Hrvati
	%	%
ne radim, nemam samostalni prihod	54,1	52,5
da, obavljam privremene/povremene poslove	28,7	32,4
da, radim, ali ne s punim radnim vremenom	12,3	7,9
da, radim s punim radnim vremenom	4,9	7,2

Svoje egzistencijalne prilike studenti dviju država ocijenjuju na sličan način. Polovica njih (49,3% Mađara i 50,4% Hrvata) drži da su okolnosti u kojima žive u granicama prosjeka, jedna trećina njih (33,7% Mađara i 32,8% Hrvata) drži da su nešto bolje od prosjeka, a da su mnogo bolje od prosjeka smatra 10,2% Mađara i 11,7% Hrvata. Samo 1,3% Mađara i 1,5% Hrvata smatra svoju materijalnu situaciju mnogo lošijom od prosjeka, a daljnjih 5,5% Mađara i 3,6% Hrvata ocijenjuje da je njihov financijski položaj nešto lošiji od prosjeka. I navedeno nam potvrđuje da većina studenata prava potječe iz obitelji srednjega imovnog stanja ili dobrostojećih porodica, pa se dakle, mogu u potpunosti posvetiti studiju bez straha od egzistencijalnih problema.

1.4. MOTIVI UPISA NA STUDIJ PRAVA

1.4.1. Izbor pravničkog zvanja

Prema rezultatima mađarskog istraživanja 20,5% ispitanika za studij prava odlučilo se već u osnovnoj školi, 61,3% tijekom srednjoškolskoga obrazovanja, daljnjih 7,3% neposredno prije popunjavanja obrasca za prijamni ispit te 3,1% nakon što su se već zaposlili. S obzirom na to da se sklonost prema nekoj profesiji jače manifestira ako se čovjek za njega odluči u ranijoj životnoj dobi, to je razvidno da se najveći dio mađarskih studenata za pravnički poziv odlučio u srednjoj školi, dok je petina njih poziv odabrala već u osnovnoj školi. I hrvatski ispitanici najvećim su dijelom (63,9%) u srednjoj školi izabrali pravnu struku, a tek manji dio njih (13,9%) tu je odluku donio još ranije ili se za studij prava odlučio tek kada je došlo vrijeme prijave za studij (13,9%).

Grafikon 1. Kada ste se odlučili za studij prava? (mađarski i hrvatski uzorak, %)

1.4.2. Ciljani izbor studija ili odabir između više zanimanja?

Na pitanje je li se anketirani student prava namjeravao prijaviti i na neki drugi fakultet, negativno je odgovorilo 37,1% mađarskih i 26,8% hrvatskih ispitanika. To znači da je 62,9% mađarskih i čak 73,2% hrvatskih studenata razmišljalo i o nekoj drugoj karijeri, a ne isključivo pravničkoj. Iz rečenoga slijedi kako su mađarski studenti nešto jače vezani uz svoj odabir pravne profesije.

Tablica 3 Koja druga profesija vas je još privlačila?

Tvrdnja	Mađari	Hrvati
	%	%
[ekonomist]	16	24,8
[profesor]	12	13,9
[liječnik]	9	11,7
[povjesničar]	10	4,8

Od ponuđenih zanimanja studenti prava najčešće su razmišljali o možebitnom studiju ekonomije (16% Mađara i čak 24,8% Hrvata), odnosno o profesiji srednjoškolskog profesora (12%

Mađara i 13,9% Hrvata). I profesija liječnika je privlačna otprilike svakom desetom mađarskom i devetom hrvatskom studentu, dok je profesija povjesničara mnogo cijenjenija u Mađarskoj (studentima prava je bliža i od medicine), nego u Hrvatskoj (manje od pet posto budućih pravnikâ je razmišljalo o karijeri povjesničara). Glede široke palete ostalih ponuđenih zanimanja, najviše „glasova” mađarskih i hrvatskih studenata prava dobila su zvanja psihologa i psihijatra.

1.4.3. Roditeljska potpora

Izbor studija prava poduprlo je 95,3% mađarskih i 93,7% hrvatskih roditelja studenata. Čak 65,2% Mađara i 60,1 % Hrvata je u visokoj mjeri suglasno s izborom studija svoga djeteta, 30,1% Mađara i 31,7% Hrvata se slaže s izborom studija svoga djeteta, dok je samo 4,1% Mađara i 4,9% Hrvata izjavilo da njihovi roditelji baš i nisu suglasni s njihovim izborom. Samo 0,5% mađarskih te 1,4% hrvatskih roditelja se protivio odabiru životnoga poziva svoje djece.

1.4.4. Motivacija za upis na studij prava

Istraživanje nedvojbeno upućuje na to da su u donošenju odluke o izboru studija prava najmanje važnim pokazali predmeti na prijamnom ispitu. Gotovo četiri petine hrvatskih (81,6%) i nešto manje od polovice mađarskih studenata (42,9%) izjasnilo se da predmeti na prijamnom ispitu uopće nisu utjecali na njihov odabir studija. Na taj su odabir najviše utjecali visoki društveni prestiž pravničkoga poziva, dobre mogućnosti zarade i zapošljavanja, stjecanje doktorskoga naslova, odnosno utjecaj roditelja, obitelji i rodbine. *Visoki društveni status* u znatno je većoj mjeri motivirajući čimbenik za mađarske studente (86,4%), nego za njihove hrvatske kolege (65,0%), pa tako za trećinu (35,0%) hrvatskih ispitanika društveni prestiž nije bitan faktor u odabiru pravničkoga zvanja, dok se to isto može reći samo za 13,6% mađarskih ispitanika. Roditeljski pritisak, međutim, nema veći utjecaj kod odabira studija. Čak 84,9% Hrvata i 78% Mađara izjasnilo se da želja njihovih roditelja nije utjecala na njihovu odluku. Mađarski studenti su nešto skloniji roditeljskom autoritetu pa je svaki peti student (22,06%) prihvatio roditeljsku želju, dok je to učinilo tek 15,1% Hrvata. Glede kriterija *bolje mogućnosti zapošljavanja* uočljiva su veća odstupanja među studentima dviju susjednih država, pa je tako za 53,1% Mađara to „vrlo bitan” motivirajući čimbenik, što se može reći za samo četvrtinu ispitanika u Hrvatskoj (24,3%). Sukladno tomu za 27,2% Hrvata ovaj čimbenik uopće nije djelovao motivirajuće, dok je s druge strane takav odgovor dalo samo 7,8% Mađara. Manja odstupanja uočljiva su glede utjecaja *primjera njihovih roditelja, braće i sestara te prijatelja*: na trećinu (34,2%) mađarskih studenata te na nešto manji postotak (27,9%) njihovih hrvatskih kolega utjecala je okolina. Ako ovim podacima pribrojimo i već spomenute podatke u kategoriji „roditeljskog pritiska”, onda uočavamo da na mađarske studente u većoj mjeri utječu roditelji, rodbina i prijatelji (22,06+34,02=56,08%), nego na njihove susjede iz Hrvatske (15,1+27,9=45,0%). Dodamo li ovomu i činjenicu kako je visoki društveni status mnogo značajniji Mađarima (86,4%), nego Hrvatima (65,0%), kao i titula doktora u Mađarskoj (61,8%), odnosno magistra u Hrvatskoj (48,3%), onda možemo zaključiti kako je nešto većem broju mađarskih studenata mnogo važnije kako ih doživljava njihovo okruženje, nego što je to bitno njihovim hrvatskim kolegama.

Glede motivacije pri odabiru pravničkog poziva bitan je i financijski čimbenik. Plaća kao motivacija nije bitna za 17,9% Hrvata, nasuprot tomu samo 8,9% Mađara izjasnilo se da im

zarada nije važan motivator. Dakako, najveći dio studenata Hrvata (78,6%) upravo je zaradu naveo kao glavni motivirajući faktor za pravnički poziv, iza kojega slijedi „dobra mogućnost zapošljavanja” (70,3%). Isti kriteriji motiviraju i mađarske studente, samo je redoslijed važnosti obrnut. Ova dva kriterija motiviraju više od 90% studenata. Visoki društveni prestiž u obje je zemlje treći kriterij prema važnosti, a iza njega slijedi doktorski/magistarski naslov. Peti kriterij koji je dobio natpolovičnu većinu (ali samo u Mađarskoj) jesu predmeti na prijamnom ispitu, koji su pak za hrvatske studente gotovo neznačajni (samo za njih 17,9% to je bilo motivirajuće).

Tablica 4 Analiza čimbenika koji utječu na odabir studija prava

Motivi za upis na studij prava	Skala procjene o motivima odabira studija prava									
	uopće nije bilo važno (%)		nije bilo važno (%)		bilo je važno (%)		bilo je jako važno (%)		„važno” i „jako važno” ukupno (%)	
	HR	MA	HR	MA	HR	MA	HR	MA	HR	MA
Karijera koja ima visok društveni prestiž	3,4	12,9	10,2	22,1	53,9	50,7	32,5	14,3	86,4	65,0
Roditeljski pritisak	47,7	50,4	30,3	34,5	16,6	12,2	5,5	2,9	22,06	15,1
Bolje mogućnosti za zaradu uz zapošljavanje	2,8	7,9	5,0	19,3	39,2	48,6	53,1	24,3	92,3	72,9
Primjer roditelja, braće i sestara te prijatelja	38,4	47,1	27,5	25,0	24,6	20,0	9,6	7,9	34,2	27,9
Mogućnost dobre zarade	1,5	7,6	7,4	10,3	48,8	55,2	42,3	23,4	91,1	78,6
Predmeti na prijamnom ispitu	16	45,5	26,9	33,8	39,6	17,2	17,5	0,7	57,1	17,9
Titula doktora (magistra)	11	17,3	27,2	32,4	37,8	34,5	24	15,8	61,8	50,3

1.5. STAVOVI ISPITANIKA O PRAVNIČKOJ PROFESJI

1.5.1. Ocjena pravničkoga poziva

O pravnicima postoji stereotip da svoju profesiju stavljaju na pijedestal te da samo liječnike drže sebi ravnopravnima, ili čak i važnijima od pravnika. U odnosu prema drugim zvanjima katkad je uočljiv arogantan stav i prenaplašavnje važnosti i društvenoga prestiža vlastite profesije. U ovom smo istraživanju od ispitanika zatražili neka rangiraju pet visokoškolskih zanimanja (liječnik, srednjoškolski profesor, inženjer, pravnik i ekonomist) na temelju društvenog prestiža, materijalne isplativosti te mogućnosti zapošljavanja. Pri usporedbi društvenoga prestiža pravničkoga zvanja s drugim zanimanjima, opaža se promjena društvenoga okruženja slijedom kojega su u novije vrijeme, osim liječnika i inženjeri postali vrlo traženi na tržištu rada. Dok, međutim, ovih kadrova nedostaje na tržištu rada, istodobno je ponuda pravnika, ekonomista i profesora veća od

potražnje za njima. To je dovelo do pojave nezaposlenosti među ovim visokoškoloanim zvanjima, a unutar pravničke profesije došlo je do slabljenja pozicije odvjetnika i pravnika u tvrtkama koje su prema rezultatima ranijih istraživanja nekada bile na vrlo visokoj cijeni.²¹ Poraslo je, međutim, značenje javnih bilježnika, struke koja primjerice u jednopartijskom sustavu u Hrvatskoj nije postojala (prvi put je javno bilježništvo u Hrvatskoj ozakonjeno 1993. godine).

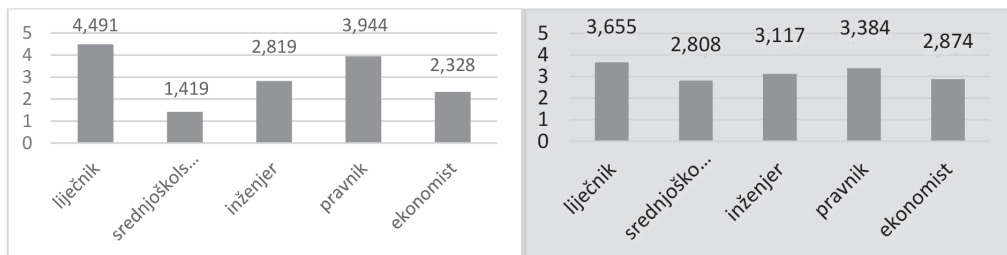
Tablica 5 Rangiranje zanimanja na temelju društvenog prestiža (%)

Profesije	Skala procjene o društvenom prestižu pojedinih zanimanja									
	liječnik (%)		srednjoškolski profesor (%)		inženjer (%)		diplomirani pravnik (%)		diplomirani ekonomist (%)	
	HR	MA	HR	MA	HR	MA	HR	MA	HR	MA
1.mjesto	61,3	70	14,1	4,1	17,7	3,3	30,3	20,8	12,7	1,9
2.mjesto	4,9	18,6	19,0	2,3	23,4	11,1	26,1	61,4	20,4	6,5
3.mjesto	2,1	4,7	21,8	4,3	26,2	53,6	14,1	11,1	26,8	26,3
4.mjesto	1,4	3,9	23,9	10,1	18,4	28,0	10,6	4,8	21,8	53,1
5.mjesto	30,3	2,8	21,1	79,1	14,3	4,0	19,0	1,9	18,3	12,2

Već iz podataka navedenih u tablici vidljivo je da su studenti prava visoko izdvojili liječnike i pravnike od ostalih zanimanja, premda je uočljivo kako su hrvatski ispitanici podijeljeni glede prosudbe o liječnicima (gotovo dvije trećine ih je smjestilo ovu struku na prvo mjesto, a jedna trećina na zadnje mjesto). Mađarski i hrvatski studenti u vrlo visokom postotku na prvo i drugo mjesto rangirali su liječnike (mađarski 70+18,6=88,6%, a hrvatski ispitanici 61,3+4,9=66,2%), iza kojih slijede pravnici (u Mađarskoj 82,2%, a u Hrvatskoj 56,4%). Inženjeri su na mnogo većoj cijeni u Hrvatskoj (41,1% ispitanika tu je profesiju uvrstilo na prvo ili drugo mjesto), nego u Mađarskoj (samo 14,4%). Slična je situacija i s ekonomistima, koje je na prva dva mjesta rangiralo 33,1% Hrvata i samo 8,4% Mađara. Najveća razlika je vidljiva kod srednjoškolskih profesora koji su podcijenjeni u Mađarskoj, pa je samo 6,4% studenata ovu profesiju stavilo na prva dva mjesta glede društvenoga statusa, dok je u Hrvatskoj to isto učinilo njih 33,1%.

Radi lakšega razumijevanja koristimo se izračunom statusnih bodova tako što smo u obzir uzeli pozicioniranje na prvo, drugo, treće, četvrto i peto mjesto. Vrijednost u postotcima za prvo mjesto pomnožili smo s pet, za drugo s četiri, za treće s tri, za četvrto s dva i za peto s jedan. Dobiveni zbroj smo zatim podijelili sa 100. Ako svi (100%) pozicioniraju jedno zanimanje na prvo mjesto, onda je računica: $100\% \cdot 5/100 = 5,0$. Prema tomu je maksimalna vrijednost pet cijelih, a za slučaj da svi pojedinu profesiju rangiraju na zadnje mjesto, računica je: $100\% \cdot 1/100 = 1,0$ što je najmanja vrijednost na skali. Tako stvorena skala od jedan do pet bodova, dakle, izražava percepciju prestiža određenoga zanimanja.

²¹ Mihály Fónai, A jogi és igazgatási képzési területen végzetek elhelyezkedésének presztízis szempontjai (Educatio 2010); Kálmán Kulcsár, 'A jogszociológia szerepe és jellemző vonásai napjainkban' u: Sajó, András (ed) *Jog és szociológia. Válogatott tanulmányok* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1979); Antal Visegrády *Jogi kultúra, jogelmélet, joggyakorlat* (Aula Kiadó 2003) 34–46; Zoltán Fleck i György Gajduscheck, 'Empirikus kutatás a jogban' u: Andras Jakab i Attila Menyhárd (eds) *A jog tudománya: Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal* (HVG-ORAC 2015) 101.

Grafikon 2. Društveni prestiž pojedinih zvanja (mađarski i hrvatski uzorak, N)

Gornji grafikon potvrđuje tvrdnju kako je u obje zemlje uz liječničku profesiju zvanje pravnika najviše pozicionirano na ljestvici društvenoga prestiža. Studenti prava imaju visoko mišljenje o svojoj budućoj profesiji stavljajući ju uz bok liječnicima. U obje zemlje je i poređak najviše društveno vrednovanih struka sličan: liječnik-pravnik-inženjer-ekonomist-srednjoškolski profesor. Jedina razlika je u tomu što su kod Hrvata bodovne razlike nešto blaže, nego kod Mađara. Naime, u Mađarskoj su liječnici ocijenjeni gotovo s 4,5, pravnici zamalo s 4,0, a zatim je razlika prema trećima na listi inženjerima veća za gotovo cijeli jedan postotni bod (0.847), a prema zadnjim srednjoškolskim profesorima (1.19) ta je razlika čak 3.072 boda. Nasuprot tomu, hrvatskim studentima najvrjednije zvanje liječnika jedva je premašilo 3,5 bodova (3.655), a pravnici nisu ocijenjeni čak ni toliko (3.384). Razlika između pravnika i inženjera (3.107) iznosi samo 0,277 bodova. Slijede zatim ekonomisti (2.874) i naposljetku srednjoškolski profesori (2.808). Između najbolje ocijenjenih liječnika i najslabije rangiranih profesora diferencija je samo 0,847 bodova.

1.5.2. Statusna pozicija pravnika u odnosu na druga visokoškolska zanimanja

Među „najprestižnija” zvanja pravničku je profesiju označilo 70,9% mađarskih ispitanika, i 60,3% hrvatskih. U drugu vrijednosnu kategoriju je pravničku profesiju označilo 25,7% mađarskih i 36,9% hrvatskih ispitanika, pa je tako u te dvije kategorije pravničku struku uvrstilo 97,2% Hrvata i 96,6% Mađara. Samo 2,8% hrvatskih i 3,5% mađarskih ispitanika je pravnike rangiralo u donje polje glede društvenoga prestiža.

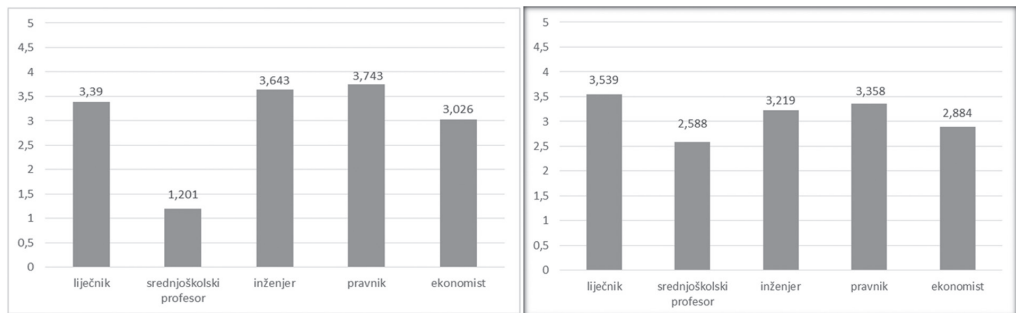
1.5.3. Analiza društvenog položaja pravničke struke u odnosu na druga zvanja na temelju zarade

Mađarski studenti su kad je posrijedi zarada unutar pojedinih zanimanja, položaj pravnika ocijenili povoljnije, nego kad je riječ o kategoriji društvenog prestiža. Tako je 61,9% anketiranih na prvo ili drugo mjesto stavilo pravnike, 53,5% njih je tamo uvrstilo inženjere, 47,5% liječnike, 33,6% ekonomiste te naposljetku samo 3,6% profesore. I Hrvatima su tri najbolje plaćena zanimanja liječnici, inženjeri i pravnici, samo što su na čelu redoslijeda liječnici (a ne pravnici kao u Mađarskoj), iza njih slijede inženjeri te zatim pravnici. Razlika u postotcima između ta tri zanimanja kod Hrvata je znatno manja (svega 8,5%), nego kod Mađara (14,4%). Hrvatski studenti su na prva dva mjesta smjestili liječnike (59,9%), inženjere (51,7%), te pravnike (51,4%), dok su ekonomisti (28,1%) i profesori (21,9%) završili na zadnja dva mjesta, ali ne s tolikom drastičnom razlikom kao što je to slučaj na primjeru mađarskih studenata.

Tablica 6 Rangiranje na temelju prihoda (%)

Profesije	Skala procjene o prihodima pojedinih profesija									
	liječnik (%)		srednjoškolski profesor (%)		inženjer (%)		diplomirani pravnik (%)		diplomirani ekonomist (%)	
	HR	MA	HR	MA	HR	MA	HR	MA	HR	MA
1.mjesto	43,7	27,5	9,2	3,2	19,1	31,2	21,1	25,8	4,9	12,4
2.mjesto	16,2	20,0	12,7	0,4	32,6	22,2	30,3	36,1	23,3	21,3
3.mjesto	9,1	19,3	31,6	0,9	14,3	27,4	23,9	26,7	35,2	25,7
4.mjesto	12,0	30,1	20,4	4,2	18,4	18,1	12,7	9,4	28,9	38,2
5.mjesto	19,0	3,1	26,1	91,3	15,6	1,1	12,0	2,0	7,7	2,4

Bodovnim izračunom prestiža pojedinih zanimanja na temelju očekivane zarade, u Mađarskoj su pravnici na prvom mjestu (3,74) sa gotovo identičnim postotkom kao inženjeri (3,64), tek neznatno premašujući liječnike (3,39). U Hrvatskoj su liječnici na prvom mestu (3,539), a zatim slijede pravnici (3,358) i inženjeri (3,249). Na začelju su ekonomisti (2,884) i srednjoškolski profesori (2,588).

Grafikon 3. Bodovni izračun prestiža pojedinih zanimanja na temelju očekivane zarade (mađarski i hrvatski uzorak)

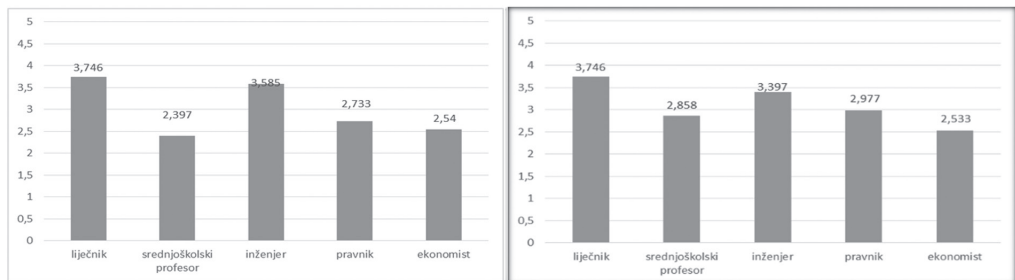
1.5.4. Analiza procjene mogućnosti zapošljavanja

Prema istraživanju provedenom u Mađarskoj studenti su glede mogućnosti zapošljavanja u najvećoj mjeri na prva dva mjesta uvrstili liječnike (64,6%) i inženjere (56,8%) jer za te dvije struke postoji najveća potražnja na tržištu rada. Samo 26,3% njih je navelo pravnike na nekome od prva dva mjesta, čime su ispred njih pozicionirali čak i ekonomiste (26,6%), a tek su neznatno pretekli srednjoškolske profesore (25,8%). U Hrvatskoj su ispitanici na prva dva mjesta pretežno stavili liječnike (68,3%) i inženjere (61,0%) i to u približno sličnom postotku kao što su to učinili mađarski studenti. Pravnici su pozicionirani na trećem mjestu (30,3%) s golemim zaostatkom (isto kao i u Mađarskoj) iz čega proslazi da im se ne daju veliki izgledi za zapošljavanje. Na ljestvici pet visokoškolskih zvanja samo se srednjoškolskim profesorima (23,9%) i ekonomistima (17,6%) daju manji izgledi za zapošljavanje nego pravnicima.

Tablica 7 Redosljed zanimanja na temelju mogućnosti zapošljavanja (%)

Profesije	Skala procjene o mogućnostima zapošljavanja									
	liječnik (%)		srednjoškolski profesor (%)		inženjer (%)		diplomirani pravnik (%)		diplomirani ekonomist (%)	
	HR	MA	HR	MA	HR	MA	HR	MA	HR	MA
1.mjesto	60,6	40,1	5,6	11,3	24,1	28,9	4,2	11,9	7,1	7,8
2.mjesto	7,7	24,5	18,3	14,5	36,9	27,9	26,1	14,4	10,6	18,8
3.mjesto	0,8	13,7	43,7	16,7	9,9	22,2	39,4	28,2	35,2	19,0
4.mjesto	7,0	13,0	21,1	17,6	12,8	14,9	23,9	26,1	23,2	28,4
5.mjesto	23,9	8,7	11,3	39,9	16,3	6,1	6,4	19,4	23,9	26,0

Izračunom bodova prestiža još se jasnije projicira slika o tomu kako u Mađarskoj procjene mogućnosti za zapošljavanje liječnika i inženjera znatno nadmašuju izgled pripadnika ostalih struka. Pravnici su doduše na trećem mjestu rang-ljestvice, ali jedva premašuju ekonomiste, pače čak i izgled srednjoškolskih profesora da dobiju posao. Odgovori dobiveni u Hrvatskoj tek u manjoj mjeri odstupaju od onih u Mađarskoj. Iznenađujuće je samo to da mađarski studenti smatraju povoljnijima mogućnosti zapošljavanja ekonomista od izgleda za zapošljavanje srednjoškolskih profesora, dok je u Hrvatskoj situacija obrnuta, a izgledie za zapošljavanje profesora gotovo su identični onima koji se daju pravnicima. Hrvati mnogo boljima ocijenjuju mogućnosti za zapošljavanje profesora, nego što to čine njihovi mađarski kolege.

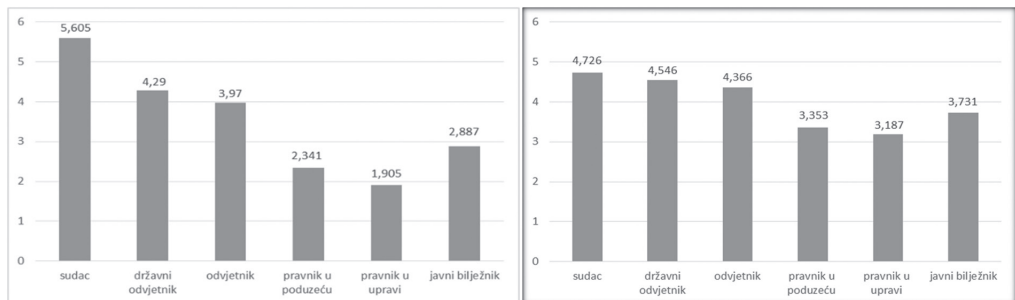
Grafikon 4. Mogućnosti zapošljavanja (mađarski i hrvatski uzorak)

Na osnovi prezentiranih rezultata ispitanici su ocijenili da je pravnička struka prema društvenom statusu druga profesija (iza liječničke), a s obzirom na mjesečne prihode prva. Međutim, glede mogućnosti zapošljavanja pravnici su svrstani tek na treće mjesto, prilično zaostajući iza liječnika i inženjera, a jedva nadmašujući ekonomiste i srednjoškolske profesore. U Hrvatskoj su prema kriteriju društvenoga statusa, ali i kad je riječ o primanjima (prema bodovnom izračunu) pravnici, također, na drugom mjestu, iza liječnika. No, kada je u pitanju mogućnost zapošljavanja, onda zaostaju ne samo za liječnicima, nego i za inženjerima. Na temelju rečenoga, pravnička profesija se *en bloc* može ocijeniti vrlo privlačnom, ali i hrvatske i mađarske studente donekle zabrinjavaju teškoće oko pronalaženja radnoga mjesta. Uzimajući u obzir sva tri kriterija (društveni status, zarada, mogućnost zapošljavanja), razvidno je da je u Mađarskoj hijerarhijski redosljed ovih pet zanimanja sljedeći: liječnik – pravnik – inženjer – ekonomist – srednjoškolski profesor.

U Hrvatskoj su, kad je riječ o mogućnosti zapošljavanja, inženjeri ostvarili toliku prednost nad pravnicima da je prema konačnom zbroju bodova pravnička struka pala na treće mjesto, iza liječnika i inženjera (prednost pred pravnicima iznosi 0,02 boda). Hrvatski studenti u rangiranju su važnosti zanimanja stavili na četvrto mjesto profesore ispred ekonomista. Već smo rekli da su u Mađarskoj srednjoškolski profesori prema svim kriterijima na zadnjemu mjestu, pa tako i u konačnom zbroju.

1.5.5. Analiza procjena prestiža različitih pravnih profesija

Kad je riječ o društvenom prestižu unutar pravne struke značajno se izdiže sudačka struka, naročito u Mađarskoj. Nju je na prvo ili drugo mjesto prema važnosti označilo čak 90,6% mađarskih studenata, dok su kod hrvatskih ispitanika suci u najvećem broju rangirani ili na prvo (64,8%), ili na zadnje – šesto mjesto (17,6%). Ako usporedimo postotak koji su suci dobili na prvom i drugom mjestu (73,3%), onda se jasno uočava kako u Hrvatskoj sudačka profesija ne uživa ni približno prestiž kakav ima u Mađarskoj. U obje države prema rangi važnosti na drugom mjestu slijede državni odvjetnici (u Mađarskoj 51,5%, a u Hrvatskoj respektabilnih 65,7%) te odvjetnici (kod Mađara 33,8%, a kod Hrvata 51,4%). Preostala tri pravna zanimanja imaju u Mađarskoj vrlo nizak društveni prestiž, pa su studenti u vrlo malom postotku stavili na prvo ili drugo mjesto javne bilježnike (14,2%), odnosno pravnike u upravi (5,2%) te one u tvrtkama (4,7%). U Hrvatskoj su javni bilježnici (33,8%) te pravnici u poduzećima i upravi (oba po 20,4%) dobili prosječno mnogo više „glasova”, zato što je unutar pravničke struke znatno manja „diferencijacija”. Dok su mađarski studenti suce vrednovali s ukupno 90,6%, a pravnike u tvrtkama s 4,7% (razlika je 85,9%), hrvatski ispitanici suce su vrednovali s ukupno 73,3%, a pravnike u poduzeću i upravi s po 20,4% (razlika je 52,9%).

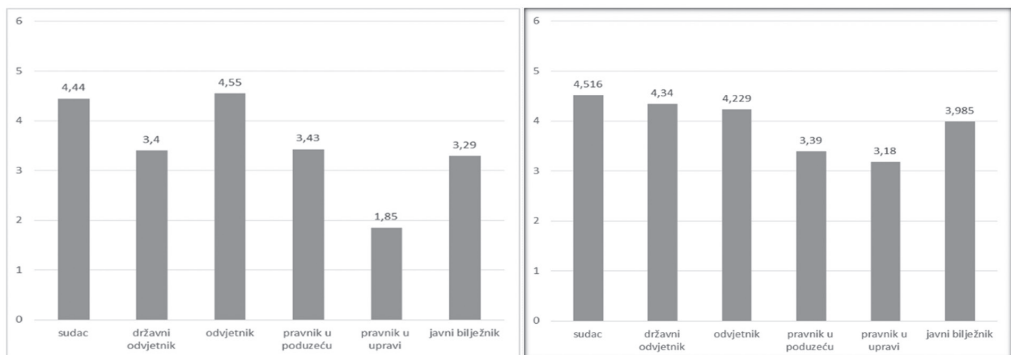
Grafikon 5. Društveni prestiž pravnčkih zvanja prema bodovnom izračunu (mađarski i hrvatski uzorak)

Bodovni izračun još preciznije predočava mađarski redosljed društvene važnosti unutar pravne branše: sudac – državni odvjetnik – odvjetnik – javni bilježnik – pravnik u tvrtki – pravnik u upravi. U Hrvatskoj bodovne razlike nisu toliko jako izražene kao u Mađarskoj. Suci (4.726) su na prvom mjestu, ali je u odnosu prema drugim pravnim zanimanjima broj njihovih bodova tek nešto viši. Tako je u odnosu prema državnim odvjetnicima (4.546) i odvjetnicima (4.366) bodovna razlika manja od pola boda, dok u odnosu na javnog bilježnika (3.731) iznosi cijeli bod. Samo je u odnosu na pravnike u tvrtki (3.353) i one u upravi (3.187) ta razlika jasnije izražena.

1.5.6. Analiza financijskog aspekta kao elementa društvenog prestiža unutar pravne struke

Kad je posrijedi financijsko vrednovanje pravničke struke, Hrvati i Mađari imaju različita mišljenja. S financijskog aspekta (prema rangiranju na prvo i drugo mjesto), Mađarima je najpoželjnija odvjetnička struka (56,5%), a Hrvatima sudačka funkcija (63,8%). Takva tvrdnja stoji čak i ako se uzme u obzir da dio hrvatskih studenata ima stanovitu zadržku prema sucima (ogleda društvenog prestiža je 17,6%, a glede zarade 12,1% studenata smjestilo suce na zadnje mjesto). Djelomično bi to mogla biti posljedica nepovjerenja prema pravosuđu koje je naročito prisutno u medijima i javnom mišljenju. Stavovi Hrvata i Mađara razlikuju se i kada je riječ o odvjetništvu. U oba uzorka ono je na trećem mjestu prema društvenom statusu unutar pravničke profesije. Međutim, dok je u Mađarskoj to zanimanje s najvećim prihodom, u Hrvatskoj je prema zaradi tek treće pravničko zanimanje. U Mađarskoj je sudačka funkcija nakon odvjetništva procijenjeno kao drugo najlukrativnije zanimanje (52,9%), dok u Hrvatskoj poslije sudačkoga zvanja slijede državni odvjetnici (56,8%). Ovu profesiju međutim, mnogo manje vrednuju Mađari (21,4%). Naime, u Mađarskoj državne odvjetnike pri procjeni o plaći nadmašuju čak i pravnici u tvrtkama (32,9%) te javni bilježnici (29,3%), samo su pravnici u upravi (6,9%) slabije plaćeni od njih. U Hrvatskoj nakon suca, državnog odvjetnika i odvjetnika slijedi profesija javnog bilježnika (46,1%), koje je prema procjenama gotovo dvostruko plaćenije od mjesta pravnika u tvrtki (23,4%). Na začelju se nalazi položaj pravnika u upravi (14,8 %).

Ako se uvaži i bodovni izračun, a ne samo pozicioniranje na prvo i drugo mjesto, onda je u Mađarskoj funkcija državnog odvjetnika ipak ispred javnoga bilježnika i dolazi nakon odvjetnika i suca (dobili su više od četiri boda) te pravnika u tvrtkama. Tako je prema kriteriju zarade nastao redoslijed: odvjetnici (4.559), suci (4.488), pravnici u upravi (3.437), državni odvjetnici (3.409), javni bilježnici (3.292) te daleko na začelju pravnici u upravi (1.852). U Hrvatskoj rang-ljestvicu predvode suci (4.516), zatim slijede državni odvjetnici (4.340) i odvjetnici (4.229) čiji bodovi premašuju četiri cijela, te javni bilježnici (3.985), pravnici u tvrtkama (3.339) i naposljetku pravnici u upravi (3.180). Razlike unutar pravničke struke nisu ni približno toliko velike kao u Mađarskoj. Usporedbom dobivenih rezultata procjenjuje se da ispitanici procjenjuju kako su u obje zemlje najslabije plaćeni pravnici u upravi, kao i da glede ocjene financijske poželjnosti pravničkih zanimanja postoji različitost presudbi.

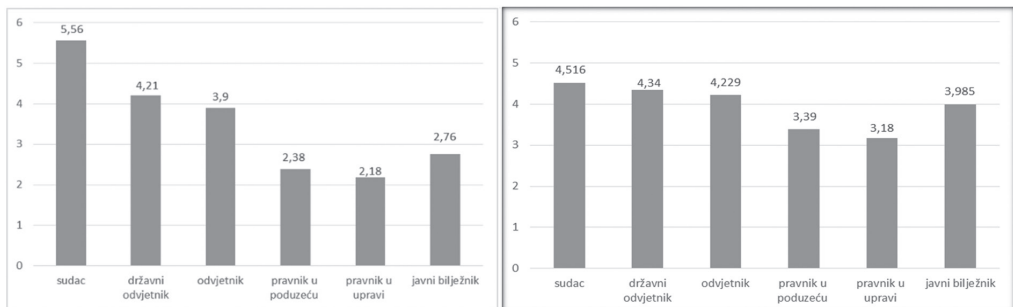
Grafikon 6. Prihodi od obavljanja pojedinih pravničkih zvanja (mađarski i hrvatski uzorak)

1.5.7. Analiza procjene pravničkih zanimanja na temelju opće kulture i obrazovanja

U vezi s općom kulturom i obrazovanjem mađarski ispitanici opetovano visoko izdignuli su suce. Čak 88,9% mađarskih studenata je prema tom kriteriju rangiralo suce na prvo ili drugo mjesto, kao i 73,3% Hrvata. Premda su i u Hrvatskoj rangirani na vrhu i prema ovom kriteriju, ipak se potvrdilo da Mađari mnogo više cijene suce i njihov rad. Hrvatski ispitanici su, naime, glede opće kulture u visokom postotku (15,5%) suce rangirali na zadnje mjesto, dok je samo 1,7% mađarskih studenata iznijelo negativan stav o sucima. I kad je riječ o društvenom prestižu, odnosno o plaći unutar pravničke struke, više od desetak posto hrvatskih studenata rangiralo je suce na zadnje mjesto.

Mađarski ispitanici na sličan su način skloni prosuđivati državne odvjetnike, iako su ih pozicionirali na drugo mjesto (50,3%), no s mnogo manjim postotkom od onoga koji su dobili u Hrvatskoj (66,2%). Hrvatski ispitanici funkciju državnog odvjetnika drže visoko na ljestvici društvenoga prestiža, zarada, pa tako i glede opće kulture i obrazovanja. U prosudbi odvjetnika također postoje jasne razlike. Dok je za Mađare kad je posrijedi zarada odvjetništvo najprikladnije zanimanje, u drugim segmentima života nemaju previsoko mišljenje o odvjetnicima. Samo njih 33% odvjetnike je stavilo na jedno od prva dva mjesta kada su u pitanju kultura i opća obrazovanost. Kod mladih Hrvata rangirani su mnogo bolje (50,0%), što se možda može objasniti podatkom da je većina hrvatskih studenata navela kako se po završetku studija želi baviti odvjetništvom.

U Mađarskoj su spomenuta tri zanimanja izrazito iznad ostalih te se u svim ispitivanim kriterijima vrlo jasno mogu razlučiti od sljedeća tri, manje poželjna položaja u pravničkoj struci. Više od deset posto dobili su samo javni bilježnici (13,4%), a manje od deset posto pravnici u upravi (7,9%) te naposljetku pravnici u tvrtkama (6,2%). Hrvatski ispitanici također su na vrh ljestvice postavili suce, državne odvjetnike i odvjetnike, ali zaostatak ostalih zanimanja nije toliko drastičan. Javne bilježnike na prva je dva mjesta rangiralo 38,0% studenata (gotovo trostruko više nego njihovi mađarski kolege), pravnike u upravi 27,4% (također trostruko više nego Mađari) te pravnike u tvrtkama 25,3% (četverostruko više od Mađara).

Grafikon 7. Redoslijed pravničkih struka prema kriteriju opće kulture i naobrazbe (mađarski i hrvatski uzorak)

Sukladno bodovnom izračunu prestiža pravničkih profesija u Mađarskoj redoslijed prosječnih vrijednosti je sljedeći: suci (5,56) – državni odvjetnici (4,21) – odvjetnici (3,90) – javni bilježnici (2,76) – pravnici u tvrtkama (2,38) – pravnici u upravi (2,18), a u Hrvatskoj: suci

(4.741) – državni odvjetnici (4.494) – odvjetnici (4.167) – javni bilježnici (3.689) – pravnici u tvrtkama (3.470) – pravnici u upravi (3.340).

Iz ovih podataka može se zaključiti kako su u Mađarskoj suci u društvenoj hijerarhiji najviše pozicionirani unutar pravničke struke, dok su državni odvjetnici za više od jednoga postotnoga boda smješteni iza njih. Odvjetnici zaostaju za 1,66 postotnih bodova, a u odnosu na ostala pravnička zvanja suci su dvostruko cjenjeniji. Poredak između triju najpoželjnijih zanimanja identičan je u obje zemlje, ali u Hrvatskoj nema toliko oštre razlike između pojedinih pravničkih poziva.

1.5.8. Analiza životnih ciljeva i planova vezanih uz pravničku karijeru

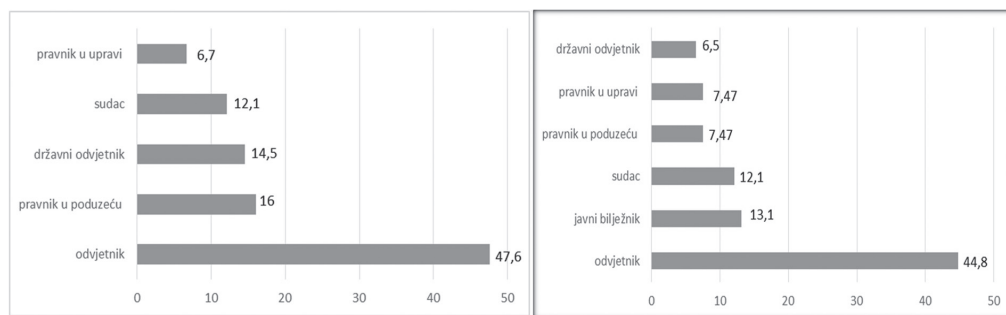
U vezi s životnim ciljevima vrlo su slična razmišljanja hrvatskih i mađarskih studenata prava. Redoslijed prioriteta je sljedeći: uspješna stručna karijera, iznadprosječan imetak, diploma *Summa cum laude*, velika obitelj, dvije ili više diploma te politička karijera. Najvećem broju ispitanika (97,4% mađarskih i 94,4% hrvatskih) najvažnija je uspješna stručna karijera, nakon koje slijedi stjecanje iznadprosječnog imetka (67,7% Mađara i 61,0% Hrvata). Ne postoje odstupanja ni glede važnosti diplome *Summa cum laude*, koja je jedan od životnih ciljeva za 53,1% Mađara i za 54,6% Hrvata. Kategorija dviju ili više diploma važan je životni cilj za 40% Mađara i za 40,4% Hrvata, a nakon njega u obje države u istom postotku slijedi „velika obitelj” s troje ili više djece. Naposljetku se kao najmanje bitan životni cilj pojavljuje politička karijera, koja privlači samo 18,2% Mađara i tek nešto malo više (23,4%) Hrvata.

Nešto više od polovine (52,9%) ispitanih mađarskih i gotovo tri četvrtine (73,8%) hrvatskih studenata odgovorilo je kako ima konkretnu zamisao o tomu koju karijeru unutar pravničke struke želi ostvariti. To i jest razumljivo imajući u vidu kako su se tijekom studija upoznali s pojedinim pravničkim profesijama, pa su se odlučili što je ono što bi željeli raditi, što ih zanima.

Kako smo prethodno već naveli pri analizi prestiža unutar pravne profesije, u Mađarskoj su suci i državni odvjetnici društveno najprestižnija i glede opće kulture i naobrazbe najizvršnija kategorija pravnika. Jedino se kad je riječ o financijskome vrednovanju državni odvjetnici nalaze iza odvjetnika. U Hrvatskoj, međutim, državni odvjetnici i u financijskom pogledu dolaze nakon sudaca, a ispred odvjetnika i javnih bilježnika.

Pri izboru pravničke karijere studenti se odlučuju što im je prioritet: visok društveni, stručni i kulturni položaj (suci, državni odvjetnici) ili materijalno vrednovanje. Ispitanici koji su već izabrali buduću karijeru, u najvećem su se broju odlučili za odvjetništvo (47,6% Mađara i 44,8% Hrvata). Položaj pravnika u tvrtkama u Mađarskoj drugi je najpopularniji pravnički posao (16,0%), a u Hrvatskoj to je jedno od najmanje poželjnih radnih mjesta (7,47%). U Hrvatskoj je drugo najprimamljivije zanimanje javnog bilježnika (13,1%), a na trećem mjestu je sudac (12,1%), koji je isti postotak dobio i u Mađarskoj, ali je tek na četvrtom mjestu poželjnih zanimanja. Ispred zanimanja suca je i zanimanje državnog odvjetnika (14,5%), inače najmanje poželjan pravni posao u Hrvatskoj (6,5%). Između dviju država utvrđena je i velika razlika glede privlačnosti javnobilježničkoga poziva. Kao što je već prikazano, mladim Hrvatima javnobilježnička profesija drugo je najpoželjnije zanimanje, a u Mađarskoj ono je najmanje popularno od svih ponuđenih (3,0%). Čak je i najmanje prestižan položaj pravnika u upravi dvostruko poželjnija profesija (6,7%) za mlade Mađare.

Sve navedeno upućuje na zaključak da financijski aspekt predstavlja velik utjecaj na profesionalno opredjeljenje studenata. Tako su u Mađarskoj odvjetnici za koje se procjenjuje da su najplaćeniji pravnici, odnosno pravnici utvrtkama, dobili gotovo dvije trećine svih glasova (63,6%), dok se u Hrvatskoj javnobilježnička i odvjetnička paksa dobile 57,9% glasova. Međutim, uz materijalni aspekt ne treba zanemariti motivirajuće faktore samostalnosti i neovisnosti u radu koji su u znatno većoj mjeri prisutni kod odvjetnika i javnih bilježnika, nego kod sudaca i državnih odvjetnika, odnosno pravnika u upravi koji „služe” državi, kao i pravnika u tvrtki koji zastupa interese vlasnika tvrtke. Imajući u vidu da smo pri mjerenju prestiža ustanovili kako su sudački i državnoodvjetnički pozivi u Mađarskoj cijenjeniji nego u Hrvatskoj, ne iznenađuje da se na tim poslovima želi zaposliti 26,6% Mađara, ali samo 18,6% Hrvata.

Grafikon 8. Konkretno zamisli mađarskih studenata o njihovoj budućoj karijeri (mađarski i hrvatski uzorak, %)

1.5.9. Analiza procjene mogućnosti zapošljavanja

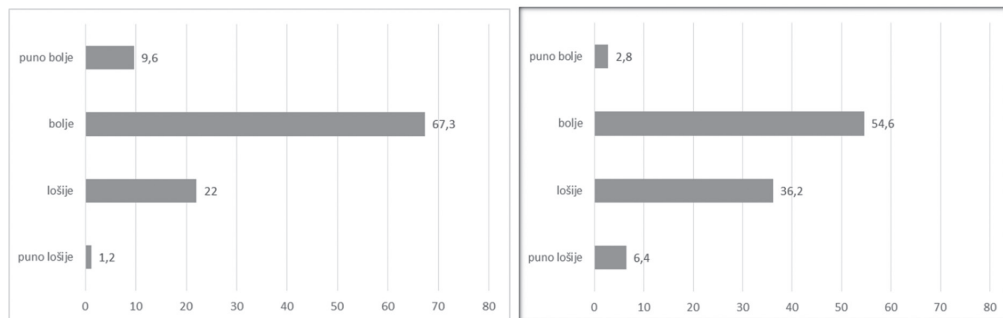
Unatoč tomu što su glede mogućnosti zapošljavanja studenti u obje zemlje pravnike pozicionirali tek na trećem mjestu (nakon liječnika i inženjera), ipak je golema većina njih (92,3% Mađara i 76,2% Hrvata) optimistična u svezi s vlastitim zapošljavanjem. Ukupno 24,3% mađarskih i 15,2% hrvatskih studenata sasvim je sigurno da će se uspjeti zaposliti, dok 68,0% mađarskih i 61,0% hrvatskih studenata pak to drži vjerojatnim. Samo 0,2% Mađara i 1,0% Hrvata misli da nema realnih izgleda za zapošljavanje unutar sektora koji su izabrali, dok 7,6% Mađara i 9,2% Hrvata smatra vjerojatnim da neće uspjeti pronaći posao. Valorizirajući i druge odgovore iz anketnog upitnika možemo zaključiti kako hrvatski studenti u odnosu prema svojim mađarskim kolegama izgleda za zapošljavanje procjenjuju nešto nižima.

Hrvatskim studentima čini se mnogo težim i zapošljavanje unutar karijere koju su odabrali. Gotovo jedna četvrtina (23,9%) njih je odgovorila sa „sigurno neće” i „vjerojatno neće”, stoga su skeptični glede mogućnosti zapošljavanja na željenom radnom mjestu, o čemu izvještava samo 7,8% Mađara.

Čak 77,6% Mađara i 72,3% Hrvata smatra da trenutačno postoji prezasićenost tržišta rada pravnicima, pa stoga među njima vlada nezaposlenost. Ukupno 22,4% mađarskih i 27,7% hrvatskih ispitanika smatra kako nema nezaposlenosti među pravnicima.

Studenti prava pružili su različite odgovore uspoređujući mogućnosti za zapošljavanje pravnika i njihovih kolega iz drugih intelektualnih struka. Hrvatski ispitanici prosječno su

opet iskazali pesimističniji stav i procjene od Mađara. Tako je mogućnosti za zapošljavanje pravnika gotovo polovina hrvatskih (42,6%) i tek četvrtina (23,2%) mađarskih studenata ocijenila „puno lošijima” ili „lošijima” od njihovih kolega u drugim strukama. No, većina studenata prava (76,9% Mađara i 57,4% Hrvata) i dalje smatra kako pravnici imaju bolje izgleda pronaći posao, nego njihovi kolege iz drugih intelektualnih zvanja.

Grafikon 9. Mogućnosti za zapošljavanje pravnika u odnosu prema drugim intelektualnim zanimanjima (mađarski i hrvatski uzorak, %)

2. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Glede motivacije za upis na studij prava utvrdili smo da su i hrvatski i mađarski studenti uglavnom djeca visokoobrazovanih roditelja ili pak roditelja sa završenom maturom, prosječno dobrog materijalnoga stanja. Polovica hrvatskih i mađarskih ispitanika smatra da živi prosječno, dok jedna trećina njih misli da je njihovo imovno stanje nešto bolje od prosjeka, a desetina njih ocjenjuje kako živi znatno bolje od ostalih ispitanika. Samo nešto više od jedan posto hrvatskih i mađarskih ispitanika ocjenjuje kako živi mnogo gore od prosjeka, a oko pet posto mađarskih i nešto manje hrvatskih studenata procjenjuje vlastito obiteljsko imovinsko stanje gorim od prosjeka.

Dakle, studenti prava potječu iz obitelji srednjega ili višega srednjega sloja: blizu polovice mađarskih studenata i jedna trećina njihovih hrvatskih kolega tijekom studija živi u komforu roditeljskog doma. Samo trećina njih, pri čemu su to nešto više Hrvati nego Mađari, tijekom studija živi u podstanarstvu. Pritom hrvatski ispitanici u znatno većem postotku unajmljuju cijele stanove, dok su njihovi mađarski kolege štedljiviji i prihvatljivije im je unajmiti sobu (bilo pojedinačno ili zajednički). Podjednaki broj hrvatskih i mađarskih studenata ima vlastiti stan, pri čemu izvještavaju o gotovo istom postotku smještaja u studentskim domovima.

Financiranje studija i u Hrvatskoj i u Mađarskoj većinom pada na teret roditelja jer naime više od polovine ispitanika u oba uzorka nema samostalne prihode. Međutim, gotovo trećina hrvatskih i nešto manje mađarskih studenata prava dijelom se financira obavljanjem povremenih poslova.

Predodžba koju studenti imaju o *pravničkoj karijeri* također je slična. Budući životni poziv gotovo dvije trećine studenata odabire u srednjoj školi, dok se tek nešto manji dio njih za to

odlučuje već u osnovnoj školi, a znatan je udio ispitanika koji se za pravničku profesiju odlučuju neposredno prije prijavljivanja na fakultet.

Među motivacijskim čimbenicima prevladava „dobra mogućnost za posao i za zaradu” koja je privlačna za više od devedeset posto studenata u obje zemlje. Društveni prestiž i status koji pravnička profesija nosi također su važni motivacijski čimbenici.

Studenti su procjenjujući svoju buduću karijeru usporedbom sa sličnim zanimanjima formirali redoslijed društvenog prestiža pojedinih zvanja. Na vrhu te rang-ljestvice su liječnici, zatim pravnici i inženjeri te naposljetku ekonomisti i srednjoškolski profesori.

U vezi s financijskim vrednovanjem u Mađarskoj, pravnici predvode popis najpoželjnijih zanimanja, dok su to u Hrvatskoj liječnici. Glede mogućnosti zapošljavanja, liječnici i inženjeri rangirani su ispred pravnika. Pritom kao najvažniji izazov i nedostatak studija prava ispitanici procjenjuju otežano buduće zapošljavanje.

Promatrajući unutarnju strukturu pravničkoga zvanja projicira se hijerarhija rangova na čijem je vrhu profesija sudaca kao najprestižnija i najpoželjnija. No, u Hrvatskoj su mnogi ispitanici sudačku profesiju ocijenili negativno, rangirajući ju na posljednje mjesto. Razlog tomu može se povezati s negativnom javnom percepcijom hrvatskoga pravosuđa i sudaca, uključujući i ustavne suce, premda oni nisu dijelom pravosuđa, ipak ih „javnost” tako doživljava. Uz suce je u obje zemlje visok društveni status potvrđen i državnim odvjetnicima, ali je unatoč tomu gotovo polovica hrvatskih i mađarskih studenata naznačila kako ih najviše privlači odvjetnički poziv.

Zaključno, pri procjeni životnih ciljeva rang-lista je u obje zemlje identičan: uspješna stručna karijera, iznadprosječna zarada i imetak, diploma *Summa cum laude*, velika obitelj, dvije ili tri diplome te na koncu politička karijera kao najmanje privlačan aspekt.

Unatoč metodološkim ograničenjima uvjetovanih razlikama u veličinama uzorka iz oba stratuma, ovo je istraživanje prikazalo usporednu analizu čimbenika motivacije za upis na studij prava, kao i procjenu društvene poželjnosti pravničke profesije s aspekta socio-demografskih pokazatelja ispitanika iz Mađarske i Hrvatske. Buduća slična istraživanja trebala bi u istraživački nacrt uvrstiti znatno veći i uravnoteženiji broj ispitanika, kao i potencijalno proširiti uzorak na zemlje usporedivih obrazovnih i pravnih tradicija s ciljem dobivanja preciznijeg metodološkog uvida u kratkoročne i dugoročne čimbenike motivacije i uspjeha studenata prava tijekom studija, kao i kasnijoj pravnoj karijeri.

2.1. OGRANIČENJA I POSEBNOST ISTRAŽIVANJA

Važno je istaknuti da je rezultate i zaključke istraživanja prikazane u radu potrebno tumačiti s određenom umjerenošću, posebno s obzirom na prigodnost hrvatskog uzorka, neujednačenost veličine uzorka mađarskih i hrvatskih sudionika te elementarnosti statističke analize koja se temelji na deskriptivnoj statističkoj analizi bez mogućnosti oblikovanja reprezentativnih zaključaka. Važno je naglasiti kako trenutačna razina statističke analize prikazane u radu ne omogućava generalizaciju ili oblikovanje kauzalnih te korelacijskih odnosa ispitivanih varijabli. Ipak, ova studija s obzirom na komparativni međunarodni karakter može poslužiti

kao indikator trendova budućim istraživanjima iste ili slične problematike, kao i orijentir u osmišljavanju društvenih strategija i obrazovne politike u području analize čimbenika motivacije za upis na studij prava, kao i procjenu društvene poželjnosti pravničke profesije.

BIBLIOGRAFIJA

1. Badó A i Nagy T, 'Attitúd vizsgálatok az amerikai joghallgatók körében' (2003) 3 *Jogelméleti Szemle*
2. Badó A, Feleky G, Lőrinczi J i Patyi, Z, 'Összehasonlító motivációs vizsgálat a szegedi joghallgatók körében' (2017) 11 *MTA Law Working Papers Budapest* <<https://jog.tk.hu/mtalwp/osszehasonlito-motivacios-vizsgalat-a-szegedi-joghallgatok-koreben>> pristupljeno 6. travnja 2022
3. Badó A, Lőrinczi, J i Patyi, Z, 'A magyar joghallgatók motivációi, céljai egy empirikus vizsgálat alapján' (2018) 8(2) *FORVM Acta Juridica et Politica* 35
4. Čepulo D, 'Hrvatsko-ugarska nagodba i reforme institucija vlasti u Hrvatskom saboru 1868-1871' (2001) 1 *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, Supplement* 117
5. Čepulo D, 'Entwicklung der Regierungsinstitutionen des Königreiches Kroatien und Slawonien (1868–1918)' u: Máthé G i Mezey B. (eds), *Kroatisch-ungarische öffentlich-rechtliche Verhältnisse zur Zeit der Doppelmonarchie* (Eötvös University Press 2015) 31
6. Fekete B i Róbert P, 'Magyar jogi attitúdók tipizálása nemzetközi kontextusban' (2017) 6 *MTA Law Working Papers*
7. Field R, Duffy J i James C, *Promoting Law Student and Lawyer Well-Being in Australia and Beyond*, Routledge (Routledge 2016)
8. Flanagan R, 'The Kids Aren't Alright: Rethinking the Law Student Skills Deficit' (2015) 1 *Brigham Young University Education and Law Journal* <<https://digitalcommons.law.byu.edu/elj/vol2015/iss1/5>> pristupljeno 6. travnja 2022
9. Fleck Z i Gajdusчек Gy, 'Empirikus kutatás a jogban' u: Jakab A i Menyhárd A (eds) *A jog tudománya: Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal* (HVG-ORAC 2015) 101.
10. Fónai M, 'A jogi-és igazgatási képzési területen végzettek elhelyezkedésének presztízs-szemponjtjai' u: Garai O. i drugi (eds), *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások*. (Budapest 2010) 227
11. Fónai M, Barta A, Gyüre AC i Péntes F, *A joghallgatók rekrutációja és professzió-képének néhány eleme* (2014) 4(2) *Pro Futuro* 11
12. Fónai M, *Joghallgatók – Honnan jönnek és hová tartanak?* (Debreceni Egyetem ÁJK 2014)
13. Fónai M, 'A jogászok szociológiai jellemzői: létszám, foglalkozás, kor és nem szerint' u: Jakab A i Gajdusчек Gy (eds) *A magyar jogrendszer állapota* (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont 2016)
14. Gajdusчек Gy, *Empirikus jogtudat kutatás Magyarországon 1990 után* (2016) 12 *MTA Law Working Papers*
15. Gosztonyi G, 'Die Lage des Königreiches Kroatien und Slawonien nach den Ausgleichen' u: Máthé G i Mezey B (eds), *Kroatisch-ungarische öffentlich-rechtliche Verhältnisse zur Zeit der Doppelmonarchie* (Eötvös University Press 2015) 249
16. Gross M i Szabo A, *Prema hrvatskom građanskom društvu* (Globus 1992)
17. Gross M, 'Mađarska vlada i hrvatska autonomija u prvim godinama nakon Nagodbe' (1985) 38 *Historijski zbornik* 1

18. Heka L, 'Hrvatsko-ugarska nagodba u zrcalu tiska' (2007) 28(2) Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 931
19. Heka L, 'Hrvatsko-ugarski odnosi od srednjega vijeka do Nagodbe iz 1868. s posebnim osvrtom na pitanje Slavonije' (2008) 8(1) *Scrinia Slavonica* 152
20. Horvat J, *Politička povijest Hrvatske*, knj. I. (August Cesarec 1989)
21. Šidak J i drugi *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*. (Školska knjiga 1968)
22. Szilágyi H I, 'A jogtudat-kutatások elméleti kérdései' (2016) 12 MTA Law Working Papers
23. Larcombe W, Malkin I i Nicholson P 'Law students' motivations, expectations and levels of psychological distress: Evidence of connections' (2012) 22(1) *Legal Education Review* 71
24. Kelemen L, *Joghallgatók a jogról* (Sprinter Kiadó 2009)
25. Kulcsár K, 'A jogszociológia szerepe és jellemző vonásai napjainkban' u: Sajó, András (ed) *Jog és szociológia. Válogatott tanulmányok* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1979)
26. Mrakovčić M, 'Vrijednosni motivi upisa na pravni fakultet i studentska percepcija pravne profesije' (2018) 1(1-2) *Odgovno-obrazovne teme* 49
27. Nagy Z, *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései* (Pólay Elemér Alapítvány 2007)
28. Nicolae M, 'Legal education, legal practice and ethics' (2015) 25(1) *Legal Education Review* 237
29. Pétervári M, 'Ereky István élete és munkássága, tekintettel a 19. század második felében történt közigazgatási reformokra' (2014) 3 *Jogtörténeti Szemle* 29.
30. Rathjen GJ, 'The Impact of Legal Education on the Beliefs, Attitudes and Values of Law Students' (1976) 44 *Tennessee Law Review* 85
31. Stuart S i Vance R, 'Bringing a Knife to the Gunfight: The Academically Underprepared Law Student & Legal Education Reform' (2013) 48(1) *Valparaiso University Law Review* 40
32. Townes O'Brien M, Tang S i Hall K, 'Changing our Thinking: Empirical Research on Law Student Wellbeing, Thinking Styles and the Law Curriculum' (2011) 21(9) *Legal Education Review* 149 <<http://www5.austlii.edu.au/au/journals/LegEdRev/2011/9.html>> pristupljeno 6. travnja 2022.
33. Townes O'Brien M, 'Connecting Law Student Wellbeing to Social Justice, Problem-solving and Human Emotions' (2014) 14(1) *QUT Law Review Volume* 52.
34. Visegrády A, *Jogi kultúra, jogelmélet, joggyakorlat* (Aula Kiadó 2003)
35. Watson P, 'Leading Change in Legal Education: Interesting Ideas for Interesting Times' (2012) 22(1) *Legal Education Review* 199 <<http://classic.austlii.edu.au/au/journals/LegEdRev/2012/9.html>> pristupljeno 6. travnja 2022.
36. Wolff L i Nicolae M, *The first-year law experience: a new beginning* (Ultimo, N.S.W. Halstead Press 2014)

László Heka*
Ildikó Szondi Hekáné**
Zsófia Patyi***

HUNGARIAN AND CROATIAN STUDENTS' ATTITUDES RELATED TO THE LAW SCHOOLS ENROLLMENT MOTIVATION: THE ANALYSIS RESULTS OF A COMPARATIVE EMPIRICAL RESEARCH

Summary

This paper examines and offers a comparative approach to the social background, motivation, performance, self-image and career path of Hungarian and Croatian law students. The paper is based on the results of the empirical research conducted in 2017 by Attila Badó, János Lőrinczi and Zsófia Patyi. The opinions of students were analysed in Croatia in 2018 and 2019 using similar methods. The comparative approach was motivated by the 150th anniversary of the 1868 Croatian-Hungarian Compromise. The two countries formed a state of union for 816 years (1102-1918). After the dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy, Croatia became part of the South Slavic state and its education system moved further away from the Hungarian. However, after World War II, higher education in both countries was organized under similar social conditions (one-party system, communist ideology).

Currently, the education systems countries are similar to those in the EU Member States. A comparison of their legal studies can provide answers to the same relevant questions.

Keywords: empirical research, Hungarian and Croatian law students, law students' motivation, the issue of social prestige, self-image of students

This work is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* László Heka, Dr. habil., PhD, Associate Professor, Faculty of Law and Political Sciences, University of Szeged, Bocskai út 10-12, 6721 Szeged, Hungary. E-mail address: heka@juris.u-szeged.hu. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8561-2628>.
** Ildikó Szondi Hekáné, PhD, Associate Professor, Faculty of Law and Political Sciences, University of Szeged, Bocskai út 10-12, 6721 Szeged, Hungary. E-mail address: szondi@juris.u-szeged.hu. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2486-8528>.
*** Zsófia Patyi, PhD, Junior Lecturer, Faculty of Law and Political Sciences, University of Szeged, Bocskai út 10-12, 6721 Szeged, Hungary. E-mail address: drpatyizsofia@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0541-2376>.